

Ορίζοντας τον πολιτισμό

Κομοτηνή 10/10/2024

ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΣΗ & ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

- ▶ Η έννοια του πολιτισμού αποτελεί μια από τις σημαντικότερες και ευρέως χρησιμοποιούμενες έννοιες των κοινωνικών επιστημών του 20ού αιώνα (Musgrove, 1982: 28, 35–39). Έχουν καταγραφεί πολλές απαντήσεις στο ερώτημα «τι συνιστά η έννοια του πολιτισμού» και πολλοί ερευνητές προσπάθησαν να διατυπώσουν ορισμούς.

- ▶ Υπάρχει όμως δυσκολία στο να αποδοθεί μια γενικότερη σημασία-ορισμός εξαιτίας του αδιευκρίνιστου περιεχομένου της έννοιας, το οποίο συγχέεται αρκετές φορές και με άλλες έννοιες όπως κουλτούρα, τέχνη, παράδοση. Ο πολιτισμός αποτελεί μια φορτισμένη έννοια η οποία εγείρει προβληματισμούς σχετικά με τον προσδιορισμό, την εξέλιξη και τη διαμόρφωσή του.

- ▶ Η δυσκολία στην αποσαφήνιση του όρου έγκειται στον δυναμισμό που εκπέμπει η λέξη αυτή, ως έκφραση της γεμάτης αντιθέσεις «ανθρώπινης κατάστασης» (Λεξικό της Παιδαγωγικής, 2007: 583). Χαρακτηρίζεται ως «πασπαρτού έννοια, με αδιευκρίνιστο περιεχόμενο» (ό.π.: 582–583).

- ▶ Ο όρος «πολιτισμός», κατά τη διάρκεια της ιστορίας του ανθρώπινου γένους, είχε πολλές και διαφορετικές σημασίες που ήταν ανάλογες της χρονικής περιόδου, του τόπου, της χρήσης και των σκοπών που αυτός εξυπηρετούσε. Ως όρος αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά την περίοδο της Αναγέννησης (Βούρτσης, Μανακίδου, 1999, σ. 28).

- ▶ Οι αστοί χαρακτηρίζονταν την εποχή εκείνη ως «πολιτισμένοι» και οι άνθρωποι των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων ως «απολίτιστοι». Στο πέρασμα των χρόνων ο όρος, εξελισσόμενος, άρχισε να σημαίνει τη διάκριση των λαών του τότε «πολιτισμένου» γνωστού κόσμου από τους «άγριους και βάρβαρους λαούς» (Βούρτσης, Μανακίδου, ό.π., σ. 29).

- ▶ Αρχικά, επομένως, χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει την «ανωτερότητα» των αριστοκρατικών τάξεων έναντι των ανθρώπων που ζούσαν εκτός της αυλικής κοινωνίας και που δεν ανήκαν στην αστική τάξη, υπό το πρίσμα των τρόπων κοινωνικής συμπεριφοράς.

- ▶ Τον 18ο αιώνα η λέξη «πολιτισμός» δήλωνε αφενός έναν κώδικα κόσμιας και ευπρεπούς συμπεριφοράς και αφετέρου έναν πνευματικά καλλιεργημένο τρόπο ζωής (Μανωλάς, Καράλης, 2003: 6,12,17)

- ▶ Ως λέξημα έκανε την εμφάνισή του στον ελλαδικό χώρο τον 19ο αιώνα και αποδόθηκε στα ελληνικά από τον Αδαμάντιο Κοραή ως μετάφραση του γαλλικού όρου «civilization» (Λεξικό της Παιδαγωγικής, 2007: 582) με νέα σημασία ως *«το σύνολο των πνευματικών και υλικών επιτευγμάτων του ανθρώπου»*.

- ▶ Ο κοινωνιολόγος και ιστορικός Elias (1992: 25) επιχείρησε να εξηγήσει τους λόγους που καθιστούν δύσκολο τον ορισμό της λέξης πολιτισμός με σημείο αναφοράς την πολυσημία της. Συνοψίζοντας τις διαφορετικές σημασίες και χρήσεις σε έναν πολυσχιδή ορισμό, παρουσιάζει τον πολιτισμό ως μία γενικότερη έννοια, η οποία συσχετίζεται με τους τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς, με την εξέλιξη της επιστημονικής γνώσης, με τις θρησκευτικές ιδέες και συνήθειες και με τον τρόπο διαβίωσης των ανθρώπων σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας και δημιουργίας.

- ▶ Υποστηρίζει ότι «δεν υπάρχει τίποτα που να μην μπορεί να γίνει κατά έναν 'πολιτισμένο' ή 'απολίτιστο' τρόπο, γι' αυτό και φαίνεται πάντοτε κάπως δύσκολο να συνοψιστούν με λίγα λόγια, όλα όσα μπορούν να χαρακτηρισθούν ως 'μέρη του πολιτισμού'» (Elias, 1992: 25).

- ▶ Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (1998, σ. 1459), πολιτισμός σημαίνει το «*σύνολο των υλικών και πνευματικών επιτευγμάτων*» ενός κοινωνικού συνόλου ή το «*σύνολο των υλικών και πνευματικών προϊόντων της δράσης ενός κοινωνικού, εθνικού, θρησκευτικού κλπ συνόλου ανθρώπων σε ορισμένη ή μη εποχή*». Ο ίδιος περιγράφει τον όρο «πολιτισμό» ως συνώνυμο του όρου «κουλτούρα» υπό την έννοια της πνευματικής καλλιέργειας ενός ατόμου, της παιδείας, της μόρφωσης και της ανάπτυξής του (Μπαμπινιώτης, ό.π., σ.947).

- ▶ Ο καθηγητής Δαμανάκης (1998: 28–35) απέδωσε στον όρο του «πολιτισμού» μια διττή σημασία, προσπαθώντας να κάνει τον διαχωρισμό της στενής και της ευρύτερης έννοιάς του. Σχετικά με την πρώτη, τη «στενή» έννοια, υποστηρίζει ότι αναφέρεται σε υψηλές επιδόσεις μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων όπως για παράδειγμα στη λογοτεχνία, τη μουσική, την τέχνη κ.τ.λ.. Η πιο διευρυμένη έννοια περιλαμβάνει τους τρόπους συμπεριφοράς, τις αξίες, τις νοοτροπίες, τους κανόνες και τα ερμηνευτικά σχήματα της καθημερινής ζωής, καθώς και τον τρόπο ζωής των ατόμων ενός κοινωνικού συνόλου.

Πιο απλουστευμένα, οι ηθικές και υλικές αξίες αποτελούν συστατικό μέρος του πολιτισμού εφόσον σε αυτόν εμπεριέχονται οι τεχνικές και οι πρακτικές γνώσεις και δεξιότητες αλλά και οι κανονιστικές αρχές, οι αξίες και τα ιδεώδη. Στο εσωτερικό του πολιτισμού εμπεριέχεται η έννοια του πνεύματος με την ευρύτερη σημασία και, επομένως, νοείται σήμερα ως το σύνολο των χαρακτηριστικών που παρουσιάζει η συλλογική ζωή μιας ομάδας ή μιας εποχής (ό.π.: 38–39).

- ▶ Ο Banks (2000: 75–79) τον ορίζει ως τρόπο και στάση ζωής, ο οποίος διαμορφώνεται κάτω από συγκεκριμένες ιστορικές, πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Αποτελείται από σχήματα συμπεριφοράς, σύμβολα, συνθήκες, αξίες, προοπτικές, νόρμες και άλλους παράγοντες που καθιστούν την ομάδα μέλος της κοινωνίας και τη διακρίνουν από τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες.

- ▶ Σε εννοιοδοτήσεις που διατυπώθηκαν τον 21ο αιώνα στην ελληνική βιβλιογραφία διατυπώνεται η άποψη ότι ο πολιτισμός αναφέρεται στο σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών και επιτευγμάτων που κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά στο πέρασμα των χρόνων, διαμορφώνοντας μια κοινή μνήμη-εικόνα για ένα σύνολο ατόμων και δημιουργώντας κατ' επέκταση το αίσθημα μιας κοινής αφετηρίας, κοινών αναφορών και βιωμάτων, παραπέμποντας σε μια πορεία σταθερής προόδου, κοινωνικής και οικονομικής (Μπιτσάνη, 2004: 29–30).

- ▶ Ως πολιτιστικό σύνολο «*τμηματίζεται*» με κριτήριο τον εθνοκεντρικό του χαρακτήρα σε μεγάλα πολιτιστικά σύνολα όπως ευρωπαϊκός, ασιατικός, αμερικάνικος και αυτά με την σειρά τους τα διαχωρίζει σε υποσύνολα μικρότερου βεληνεκούς όπως ο ελληνικός πολιτισμός, ο κελτικός κ.ά. (ό.π.).

- ▶ Στις 14 Σεπτεμβρίου 1992 στην 43η Διεθνή Συνδιάσκεψη της UNESCO, η οποία έγινε στη Γενεύη και αφορούσε την Παιδεία και τον Πολιτισμό, διατυπώθηκε το εξής: ο πολιτισμός περιλαμβάνει *«ολόκληρο το πλέγμα των πνευματικών, διανοητικών, υλικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών που διακρίνουν μια κοινωνία ή μια κοινωνική ομάδα και αποτελούν στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητάς της»*.

- ▶ *Σ' αυτά περιλαμβάνονται οι τρόποι ζωής, οι παραδόσεις, οι αντιλήψεις, οι τέχνες και τα γράμματα και οτιδήποτε στο σύστημα των ηθικών αξιών τους εντάσσονται τα θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου.*

- ▶ *Περιλαμβάνει τόσο τον επίσημο όσο και τον λαϊκό πολιτισμό και δεν περιορίζεται στην υπάρχουσα πολιτισμική κληρονομιά, αλλά εμπλουτίζεται συνεχώς από τη Μνήμη και τη Δημιουργικότητα. Δεν είναι εσωστρεφής αλλά γονιμοποιείται από τις έξωθεν πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις. Ακόμη, ο πολιτισμός συνδέεται με μια δυναμική σχέση με την Παιδεία, μέσω της ελευθερίας της έκφρασης, της ελευθερίας της συμμετοχής και τη ελεύθερης διακίνησης προσώπων, επιστημονικών γνώσεων και πολιτισμικών δημιουργημάτων» (Μπαλασσά-Φλέγκα, 2010: 32-33).*

- ▶ Πολλές φορές ο όρος «πολιτισμός» είναι συνώνυμος με τον όρο «κουλτούρα», όπως αναφέρουν μεταξύ άλλων οι Βασιλείου και Σταματάκης (1992, σ. 236–237). Ο λόγος που χρησιμοποιείται περισσότερο στην ελληνική γλώσσα ο όρος πολιτισμός αντί αυτού της κουλτούρας είναι ότι ο πρώτος είναι καλύτερος για τον *«σχηματισμό σύνθετων και παράγωγων όρων»*, και συνεπώς κρίνεται προσφορότερος (βλ. Τσαούσης, 1989, σ. 165).

- ▶ **Θεματικοί άξονες της έννοιας «πολιτισμός»
ως ερευνητικά δεδομένα.**

Είδος Αναφοράς		Σκίτσο	Φωτογραφία	Κείμενο	Παράγραφος	Πρόταση	Φράση	Λέξη	Σύνολο Αναφορών	Ποσοστά
Θεματική Κατηγορία		Συχνότητα								
1	Ελλάδα (γεωφυσικός χώρος-περιβάλλον)	-	-	3	-	10	1	8	22	7,17%
2	Ελληνικός πολιτισμός, μνημεία-Ελληνική ιστορία-καθημερινότητα	2	1	7	3	14	-	3	30	9,77%
3	Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός	-	1	-	-	7	-	3	11	3,59%
4	Έλληνες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	-	1	-	2	-	42	45	14,65%
5	Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί	2	-	1	-	11	1	20	35	11,4%
6	Άλλες θρησκείες	-	-	1	-	3	3	2	9	2,93%
7	Ο «άλλος»	-	-	3	1	-	9	1	14	4,56%
8	Παγκόσμια προβλήματα	-	1	13	3	3	-	-	20	6,51%
9	Παγκόσμια συνεργασία	1	-	4	-	7	1	7	20	6,51%
10	Γλώσσες-επικοινωνία	-	1	14	-	8	-	3	26	8,47%
11	Κοινωνική δομή-αξίες	-	-	14	1	17	-	6	38	12,38%
12	Σχολείο	1	-	2	-	11	-	-	14	4,56%
13	Πόλεμος-Ειρήνη	3	1	7	-	12	-	-	23	7,5%
Σύνολο ανά μονάδα καταγραφής		9	5	70	8	105	15	95	307	100%
Ποσοστό		2,94 %	1,62 %	22,8 %	2,6 %	34,2 %	4,89 %	30,95 %	100%	

Είδος Αναφοράς		Σκίτσο	Φωτογραφία -πίνακας	Κείμενο	Παράγραφος	Πρόταση	Φράση	Λέξη	Σύνολο Αναφορών	Ποσοστό
Θεματική Κατηγορία		Συχνότητα								
1	Ελλάδα (γεωφυσικός χώρος-περιβάλλον)	2	2	7	-	1	1	1	14	6,43%
2	Ελληνικός πολιτισμός, μνημεία-Ελληνική ιστορία-καθημερινότητα	-	7	29	-	9	-	3	48	22%
3	Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός	1	1	-	1	5	1	3	12	5,5%
4	Έλληνες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	-	-	-	-	-	29	29	13,3%
5	Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί	-	1	21	2	6	-	5	35	16,05%
6	Άλλες θρησκείες	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Ξένοι λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	1	2	-	1	-	10	14	6,43%
8	Ο «άλλος»	-	-	2	-	5	-	1	8	3,7%
9	Παγκόσμια προβλήματα	1	-	6	4	1	1	-	13	5,96%
10	Παγκόσμια συνεργασία	-	-	6	-	2	1	-	9	4,12%
11	Παγκόσμιος πολιτισμός	-	-	1	1	2	-	-	4	1,83%
12	Γλώσσες-επικοινωνία	-	-	2	1	5	-	6	14	6,43%
13	Κοινωνική δομή-αξίες	-	-	6	1	3	2	-	12	5,5%
14	Πόλεμος-Ειρήνη	-	1	3	-	2	-	-	6	2,75%
Σύνολο ανά μονάδα καταγραφής		4	13	85	10	42	6	58	218	100%
Ποσοστό		1,83 %	5,96 %	39 %	4,6 %	19,26 %	2,75 %	26,6 %	100 %	

Είδος Αναφοράς		Σκίτσο	Φωτογραφία	Κείμενο	Παράγραφος	Πρόταση	Φράση	Λέξη	Σύνολο Αναφορών	Ποσοστά
Θεματική Κατηγορία		Συχνότητα								
1	Ελλάδα (γεωφυσικός χώρος-περιβάλλον)	1	-	3	1	1	-	3	9	5,05%
2	Ελληνικός πολιτισμός, μνημεία-Ελληνική ιστορία-καθημερινότητα	-	-	16	1	14		1	32	17,98%
3	Θρησκεία: ορθόδοξος χριστιανισμός	-	1	2	-	2	-	2	7	3,93%
4	Έλληνες λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	-	1	-	1	1	25	28	15,73%
5	Άλλες χώρες, άλλοι λαοί-πολιτισμοί	-	1	1	-	5	1	3	11	6,18%
6	Ξένοι λογοτέχνες, ζωγράφοι, συγγραφείς (επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.ά.)	-	-	2	-	2	1	13	18	10,11%
7	Ο «άλλος»	-	-	2	-	6	-	-	8	4,5%
8	Παγκόσμια προβλήματα	-	-	12	1	2	-	-	15	8,42%
9	Παγκόσμια συνεργασία	-	-	1	2	2	-	2	7	3,93%
10	Παγκόσμιος πολιτισμός	-	-	-	-	3	-	-	3	1,68%
11	Κοινωνική δομή-αξίες	-	1	11	2	9	1	2	26	14,6%
12	Σχολείο	-	-	7	-	7	-	-	14	7,86%
Σύνολο ανά μονάδα καταγραφής		1	3	58	7	54	4	51	178	100%
Ποσοστό		0,57 %	1,68 %	32,58 %	3,94 %	30,34 %	2,24 %	28,65 %	100 %	